

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Илиян Боянов
Департамент „Археология“, НБУ

на дисертационен труд на тема

„Градски некрополи от епохата на II-то българско царство“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

от

кандидат: **Филип Божилов Петрунов**

Научна област: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: **2.2. История и археология**

Докторант към програма „Археологически изследвания и археометрия“,
департамент „Археология“, НБУ

Представеният дисертационен труд представлява авторско обобщение на значителен известен и публикуван материал, както и лични проучвания на докторанта и ни представя едно аналитично самостоятелно изследване, каквото към днешна дата липсва в българската историография. Трудът е с обем от 484 страници, от които текстовата част е 406 страници, а илюстративните приложения и статистическите таблици са 77 страници, което напълно покрива, а и надвишава изискванията за дисертационен труд.

Работата е структурирана добре и се състои от Увод, изложение в четири глави, Заключение, списък на цитираната литература и каталог. Илюстративната част се състои от тринадесет табла с разположението на некрополите, заснемания на отделни гробове и части от гробните съоръжения. В Приложение 5 е представена и сравнителна таблица по каталожни номера.

В Увода докторантът представя дискусията за понятието „град“ през Средновековието, обръща внимание и на някои теоретични постановки по отношение на топографията на некрополите и тяхната свързаност с градското пространство. Според мен изложението на дискусията за средновековния български град е твърде пространно, а същевременно не е достатъчно изчерпателно и би могло да бъде сведено само до конкретни проблеми, свързани с темата на дисертацията.

Традиционно в тази част е формулирана и целта на дисертационния труд, която е заявена като „организирането и подреждането на публикуваната до момента литература“. Така представента основна цел предполага предимно историографски подход за изследването на Филип Петрунов, каквато е и основната методология за постигането на поставената цел, а именно библиографският анализ.

Хронологическият и териториалният обхват са обособени от политическата история на Второто българско царство, с изричното уточнение, че аналогии ще бъдат използвани както от по-ранни, така и от по-късни периоди. Фокусирането на докторанта върху Старопланинската област като териториално ядро на Средновековната българска държава, априорно поставя леко встрани Дунавските и Черноморските центрове по южното крайбрежие, които безспорно са незаобиколим фактор за едно такова изследване.

В Глава Първа от изложението е направен традиционният историографски преглед с необходимите критични бележки. В голяма степен този поглед към литературата дублира дискусията за Средновековният град, разгърната в Увода на дисертацията. По мое мнение, една от двете би могла да отпадне при бъдещо публикуване на труда.

Глава Втора, която е и най-обемната, е посветена на емпиричния материал, а именно градските некрополи, които могат да се отнесат към периода на Второто българско царство от територията на съвременна България. Съгласно заявления от Филип Петрунов акцент, тази глава започва с описание на Търновград. Тук отново докторантът повтаря до голяма степен описанията от увода и първа глава, като отделя твърде много внимание на изброяването на редица археологически обекти от укрепените ядра на града, без обаче да има препратки към литературата. Това до голяма степен измества фокуса на дисертационния труд от некрополите към техния контекст. Всъщност, самите некрополи са споменати в почти телеграфен стил – само с по две-три изречения, от които не става ясно до какви изводи е достигнал докторанта. Хаотично представените на места

заклучения, като например „влиянието на западното изкуство върху търновското посредством преки връзки между търновския царски двор и западните дворове“ не са подкрепени нито с достатъчно примери, нито с препратки към литературата, а такива не липсват.

По-нататък Филип Петрунов е възприел азбучната подредба на обектите, вероятно за улеснение на работата с каталога. Аз лично бих избрал по-различен подход за подредба, а именно районирането на известните некрополи, например по десния бряг на Дунав, Стара планина и Черноморското крайбрежие. Селищните центрове, включени в изследването, принадлежат към различни културно-исторически области, макар и в политическите граници на Второто царство, което предполага специфични местни обичаи, ритуали и практики по отношение на прилежащите им некрополи. Един сравнителен анализ на базата на подобно райониране според мен само би допринесъл за целта на изследването.

В следващите страници все по-ясно се откроява дисбалансът между описанията на селищните центрове, тяхната планировка и архитектура, историята на проучванията им, спрямо описанията на самите некрополи, като той е в полза на първите. За неспециалист като мен тази информация безспорно е полезна, но смятам, че може да бъде съкратена на един следващ етап. Подобен дисбаланс се наблюдава и при представянето на некрополите, в чието проучване е участвал Филип Петрунов, спрямо други некрополи с достатъчно изчерпателни публикации. Фокусирането върху част от разглежданите некрополи за сметка на други, крие риск от некоректни изводи и пропуски, както по отношение на ритуала, така и на демографската картина.

Като цяло тази глава с огромният си обем спрямо останалите, има характер на каталог, въпреки приносните си моменти и би могла да отиде в края на изложението с необходимите препратки към нея.

Глава Трета, която се явява и първата аналитична такава, е посветена на некрополите в контекста на средновековните градове. Направен е опит за типология, базирана на тяхното местоположение спрямо основните елементи на града - 1. Некрополи около църквите; 2. Некрополи в цитаделите; 3. Некрополи в предградията. Филип Петрунов прави и диахронен анализ на промените в тенденциите между XIII и XIV в., извеждайки тезата, че през последното столетие се увеличава броя на некрополите вътре в

града спрямо предходното столетие. Скептично бих се отнесъл към предполагаемото обособяване на квартали по социален и професионален принцип за градовете на Второто българско царство. Подобно зонироване на градовете, регистрирано през Римската епоха, е трудно доказуемо според мен чак до късното Средновековие.

Глава Четвърта е посветена на елитарните погребални практики и гробни съоръжения и определено е най-приносната в дисертационния труд на Филип Петрунов. Цялостното обобщение на практиките при владетелските погребения и ролята на Търновград за тяхното разпространение само по себе си е съществен принос за българската историография. Намирам за удачно търсенето на аналогии с раннохристиянските практики във Византия и особено с функциите на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ и дворецовата църква на хълма Царевец със „Св. Апостоли“ в Константинопол. Освен в така наречените „църкви-гробници“, колкото и неудачен да ми се струва този термин, докторантът разграничава още два типа елитарни погребални практики: в ниши и в саркофази и зидани гробове. Акцентът в тази глава разбираемо е поставен върху Търновград и църквата „Св. Четиридесет мъченици“ от една страна, а от друга върху Калиакра, в проучванията на която Филип Петрунов участва пряко и ни представя своите наблюдения.

В Заключението акуратно са обобщени наблюденията на автора върху характеристиките на градските некрополи от периода на Второто българско царство и тяхната връзка със селищния контекст. Ясно са очертани и основните проблеми и перспективи пред бъдещите проучвания. Изведените в края на заключението приноси според мен не би трябвало да имат място там, а в автореферата към дисертационния труд.

Представянето в Каталога на систематизирани по общи параметри данни за проученост, ритуал, археологически материали и научна литература на много голям кръг паметници от България му придава приносен характер. За съжаление честата липса на препратки към него в текстовата част затруднява до голяма степен използването му в процеса на работа с дисертационния труд.

Авторефератът отразява коректно съдържанието на дисертационния труд и отговаря на изискванията за изготвянето на резюмирано представяне на разработваната тема и основните наблюдения.

Въпреки направените критични бележки, които имат по-скоро препоръчителен характер за бъдещото публикуване на дисертационния труд, смятам, че докторантът се е справил завидно добре с поставените цели и препоръчвам на научното жури да присъди на Филип Божилов Петрунов образователна и научна степен „доктор“ в научна област 2. „Хуманитарни науки“, професионално направление 2.2 „История и археология“.

16.03.2024 г.

Гр. София

С уважение:

/доц. д-р Илиан Боянов/